

АКТУАЛЬНІ ПИТАННЯ ПУБЛІЧНОГО ТА ПРИВАТНОГО ПРАВА

DOI <https://doi.org/10.32837/app.v0i64.184>
УДК 342.925:342.5

Буроменська Н. Л.* (Університет «КРОК»)
ORCID ID: <https://orcid.org/0000-0001-5913-2209>

ЗАБОРОНА ЗЛОВЖИВАННЯ ПРАВОМ У СФЕРІ ПУБЛІЧНО-ПРАВОВИХ ВІДНОСИН

PROHIBITION OF ABUSE OF LAW IN THE FIELD OF PUBLIC LEGAL RELATIONS

***Nataliia Buromenska** – PhD student at the Department of Theory and History of State and Law, KROK University of Economics and Law (30-32, Tabirna St, Kyiv, Ukraine).

Abstract

The article deals with the issue of abuse of law in the sphere of public-legal relations with the participation of the authorities and citizens. The concept of abuse of law is considered in the general theoretical and public-law aspects, the positions of scientists, the analysis of case law, legislation on the prohibition of abuse of law in the field of public-law relations are presented. Alternative definitions of abuse of law are given, attention is paid to violation of the limits of the discretion given to the subjects of power by law. The concept of abuse of rights is also considered in relation to the violation of the principle of legal certainty as an element of the rule of law. It has been established that the abuse of law in public-legal relations

is the realization of the right by the subjects of such legal relations, contrary to the content of the law and its social purpose, as a result of which, the subject inflicts or attempts to harm other participants in public relations, acting as part of a formal, lawful conduct, as well as beyond it, contrary to the rule of law. And the existing practice of the Supreme Court demonstrates the broad interpretation by the courts of the concept of abuse of law, which is based not only on the letter of procedural law but also in accordance with the spirit of law, taking into account the practice of the ECtHR and the constitutional principle of the rule of law in Ukraine. It is emphasized that there is a need to identify the features and develop a classification of types of abuse of law in the field of public legal relations, which will be of great theoretical and practical importance.

Keywords: *abuse of law, abuse of power, abuse of rights, subject of power, legal certainty, rule of law.*

Постановка проблеми зловживання правом у публічно-правових відносинах передбачає врахування значення його можливих негативних наслідків, адже одним із суб'єктів публічно-правових відносин виступає суб'єкт владних повноважень. Зміцнення в Україні засад верховенства права та демократії передбачає підзвітність та підконтрольність публічної влади, при чому не лише державної, а й муніципальної, що в умовах децентралізації державної влади набуває особливого значення, адже місцеві громади отримують більше повноважень. Це питання є актуальним у зв'язку з формуванням однопартійної більшості у парламенті та необхідністю запровадження правових механізмів, які б унеможливлювали зловживання політичною владою.

З іншого боку, всебічний огляд теми зловживання правом у сфері публічно-правових відносин передбачає аналіз зловживання правом будь-яким суб'єктом, який вступає у публічно-правові відносини (наприклад, виступає стороною публічно-правового спору в судах адміністративного судочинства) в тому числі фізичними та юридичними особами, що найчастіше зустрічається, напевно, у сфері зловживання процесуальними правами.

В юридичній науці існують різні погляди на проблему зловживання правом. Досить поширеною є позиція, що зловживання правом стосується суб'єктивних прав фізичної особи. Дискусійним залишається питання щодо кваліфікації формально правомірної поведінки як зловживання правом або ж це бути протиправна поведінка, оскільки вона суперечить праву (а не закону). Зрештою, не всі науковці

визнають можливість зловживання правом взагалі. Тому проблема зловживання правом суб'єктами публічно-правових відносин перебуває в дискусійному полі наукового пізнання.

Зазначена проблема пов'язана з важливим науковим завданням, яке полягає у науковому обґрунтуванні реформування публічно-правової сфери в Україні, оскільки через право, а точніше через реалізацію людиною своїх прав у спосіб, що не заборонений законом, за участю суб'єкта владних повноважень, який діє у спосіб, встановлений законом, відбувається реалізація публічно-правової політики та відповідно її сприйняття людиною, формується суспільна позиція щодо підтримки чи заперечення впроваджуваних реформ. Крім того, встановлення меж поняття зловживання правом у публічно-правовій сфері, його ознак та видів сприятиме не лише подальшому науковому аналізу реалізації суб'єктами публічно-правових відносин своїх прав та обов'язків, а й матиме практичне значення щодо застосування законодавства публічно-правовими юрисдикційними органами, в тому числі судами адміністративної юстиції.

Аналіз останніх публікацій за проблематикою зловживання правом у сфері публічно-правових відносин дає підстави виділити кілька основних аспектів дослідження вказаної проблеми. По-перше, проблема зловживання правом є загальнотеоретичною проблемою, яка стосується не лише публічного права, однак саме органи публічної влади покликані реагувати та запобігати можливим проявам зловживання правом, оскільки поширення такої практики підриває авторитет держави, суперечить принципу верховенства права та правової держави. Серед публікацій, присвячених загальнотеоретичному дослідженню зловживання правом, потрібно назвати монографії Полянського Т. Т. «Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження)» (2012) та Рогач О. Я. «Зловживання правом: теоретико-правове дослідження» (2011). Дослідженню неприпустимості зловживання правом як загальнотеоретичного принципу присвятив своє дисертаційне дослідження Хміль М. М. (2005), а зловживання правом у теоретико-прикладному аспекті досліджувала Мілетич О. О. (дисертація, 2015).

По-друге, власне зловживанню правом у публічно-правовій сфері присвятили свої праці зокрема такі науковці, як Бакаєв Д. С. (Зловживання правом як форма реалізації розсуду в праві, 2013) та Веніславський В. Ф. (Зловживання правом у публічно-правовій сфері як державно-правова проблема, 2010). Однак межі поняття

зловживання правом у публічно-правовій сфері залишаються не визначеним остаточно і ця проблема потребує поглибленого дослідження.

Метою цієї публікації є з'ясувати особливості зловживання правом суб'єктами публічно-правових відносин, окреслити межі поняття зловживання правом у сфері публічного права.

Виклад основного матеріалу дослідження з означеної вище наукової проблеми слід розпочати з визначення поняття зловживання правом. Потрібно також визнати, що в наукових публікаціях висловлюються різні погляди щодо змісту поняття зловживання правом, зокрема залежно від того як розуміється право. Так, наприклад, Т. Т. Полянський у своєму загальнотеоретичному дослідженні, присвяченому феномену зловживання правом, виділяє позитивістсько-правовий та природно-правовий підходи до розуміння зловживання правом (Полянський, 2012, с. 215–275). Крім того, в юридичній літературі висловлюються й інші підходи до розуміння поняття зловживання правом, опираючись на розуміння права як такого. Наприклад, О. Я. Рогач називає лібертарно-юридичну концепцію праворозуміння (Рогач, 2011, с. 13), посилаючись при цьому на позицію однієї із дослідників проблем зловживання правом С. Г. Зайцева (див. наприклад, дисертацію названого автора (Зайцева, 2003)). Водночас сам О. Я. Рогач стоїть на таких позиціях, що дослідження зловживання правом буде найбільш продуктивним в межах нормативного праворозуміння, що передбачає розгляд природного та позитивного права не як конкуруючих систем, а як таких, що поєднуються і взаємодіють. При цьому дослідник для демонстрації такої єдності наводить приклад закріплення в Конституції України широкого спектру природних прав і свобод, що зумовило їх перехід через нормативне закріплення з «розряду правових ідей» у право позитивне (Рогач, 2011, с. 13–14).

Навряд чи можна говорити в даному випадку про позитивістський характер закріплених в Конституції природних прав і свободи людини саме через їхнє закріплення в нормативно-правовому акті. Адже нормативна фіксація природних прав не змінює їхньої суті, тому що такі права були і залишаються невід'ємними складовими сутності людини, незалежно від їхньої об'єктивації в нормативно-правових актах. Так, в літературі зокрема зазначається, що «[в]ихідним пунктом доктрини природного права є утвердження ідеї природних, невідчужуваних прав людини, які не даруються їй державою, а належать від природи нарівні з розумом та іншими людськими якос-

тями. Завдання держави відповідно до доктрини природного права полягає у визнанні та забезпеченні прав людини, що здійснюється, зокрема, через їх закріплення у конституціях, інших законодавчих актах та формування механізмів і процедур реалізації й захисту прав людини» (Загальна теорія права, 2015, с. 33–34).

Говорячи про праворозуміння та його типи, потрібно також згадати про соціологічну теорію права, яка акцентується не на писаному праві, а на умовах його функціонування, на реальних життєвих суспільних відносинах. На соціологічній концепції праворозуміння побудований так званий комунітаристський (або соціальний) підхід до заборони зловживання правом.

Як зазначає Т. Т. Полянський, формулювання заборони зловживання правом, які зустрічаються у законодавстві та відображають соціальну концепцію розуміння прав людини, можна умовно розподілити на два види: 1) ті, які наголошують на відповідності прав людини інтересам суспільства чи держави; 2) ті, котрі на основі теорії соціальної функції прав акцентують свою увагу на соціальному призначенні суб'єктивних прав. Зрештою, виходячи із цієї концепції, забороняється здійснення прав всупереч їх призначенню в суспільстві (Полянський, 2012, с. 360).

На нашу думку, не можна поняття зловживання правом обмежувати лише реалізацією особою її суб'єктивних прав (див., наприклад, позицію О. О. Малиновського (Малиновский, 2007, с. 66)), адже у публічно-правових відносинах посадова особа наділяється владними повноваженнями і реалізує свої повноваження через застосування норм законодавства відповідно до положень частини другої ст. 19 Конституції України про те, що органи державної влади та органи місцевого самоврядування, їх посадові особи зобов'язані діяти лише на підставі, в межах повноважень та у спосіб, що передбачені Конституцією та законами України. З одного боку, таке положення покликане не допускати сваволі посадових осіб, а з іншого передбачають обов'язок діяти відповідно до Конституції та законів України. Однак суб'єкти владних повноважень іноді зловживають такими повноваженнями, що призводить до негативних наслідків, їхні дії не спрямовані на забезпечення суспільного інтересу і не відповідають тим цілям, які закладалися в ту чи іншу норму. Тобто Президент України, наприклад, застосовуючи право вето без належних для цього підстав до прийнятого парламентом закону, зловживає не своїм суб'єктивним правом повернути закон в парламент,

а своєю компетенцією, тобто закріпленими за ним повноваженнями. Разом з тим, в Конституції України закріплено важливе для заборони зловживання правом положення, згідно з яким «[к]ожна людина має право на вільний розвиток своєї особистості, якщо при цьому не порушуються права і свободи інших людей, та має обов'язки перед суспільством, в якому забезпечується вільний і всебічний розвиток її особистості» (ст. 23 Конституції України).

Щодо визначення зловживання правом у публічно-правових відносинах існує кілька підходів до розуміння цього поняття. Так, наприклад, Бакаєв Д.С. дійшов висновку, що «таке правове явище як зловживання правом є наслідком розсуду в праві. Чим ширше наданий особі розсуд, тим більша можливість зловживання нею наданими їй суб'єктивними правами. Зловживання правом можливе лише для задоволення власного інтересу та виходу особи за межі наданого їй розсуду. Якщо особа не задовольняє власні потреби, а лише заподіює шкоду іншим особам, то її дії можна розглядати як шikanу» (Бакаєв, 2013, с. 299).

Веніславський В. Ф. вважає, що сутність категорії зловживання правом полягає у використанні права в супереч його соціальному призначенню, для досягнення іншої мети, ніж передбачав законодавець, створюючи дане правило поведінки (Веніславський, 2009, с. 26). Пов'язуючи поняття зловживання правом із реалізацією суб'єктивних прав, Хміль М. М. наводить дефініцію, за якою зловживання правом – це така форма здійснення права, за допомогою якої заподіюється шкода іншим учасникам суспільних відносин шляхом здійснення права в протиріччі з його цільовим призначенням або здійсненням дій, що виходять за межі наданих законом прав, якщо такі межі й цілі здійснення права встановлені в законі (Хміль, 2005, с. 11).

Цікаву позицію займає дослідниця Мілетич О. О., яка вважає, що «зловживання правом – це такий спосіб здійснення права всупереч його змісту та соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин. При цьому не має особливого значення вид і характер суспільних відносин (політичні, економічні, соціальні, екологічні та ін.), у сфері яких здійснюється зловживання правом. З погляду на наведену дефініцію не є принциповим і формально-правовий статус тих учасників суспільних відносин (фізичні особи, юридичні особи, держава), яким внаслідок зловживання правом заподіюється та/або може бути заподіяна відповідна шкода» (виділення

курсивом наше – Н. Б.) (Мілетич, 2015, с. 9). Авторка наголошує, що такі критерії, як характер суспільних відносин, формально-правовий статус їхніх учасників, розмір і характер завданої шкоди, зміст використаних при зловживанні правом юридичних норм, впливають лише на визначення виду та ступеня відповідальності суб'єкта, який зловживає належним йому правом (Мілетич, 2015, с. 9). Тож, в даному випадку наголошується на тому, що зловживання правом (в тому числі і в публічно-правовій сфері) є способом здійснення права всупереч його змісту та соціальному призначенню.

Як зазначалося вище, зловживання правом у публічно-правовій сфері може мати надзвичайно тяжкі наслідки, оскільки таке зловживання, якщо воно вчиняється суб'єктом владних повноважень, може завдати шкоди суспільним інтересам, правам та обов'язкам як усього суспільства, так кожної окремої людини.

Найбільш поширеним та таким, що стосується безпосередньо захисту прав кожної людини, є зловживання процесуальними правами, зокрема суб'єктами владних повноважень. Відповідно до положень ч. 1 ст. 5 Кодексу адміністративного судочинства України (КАСУ), кожна особа має право в порядку, встановленому цим Кодексом, звернутися до адміністративного суду, якщо вважає, що рішенням, дією чи бездіяльністю суб'єкта владних повноважень порушені її права, свободи або законні інтереси, і просити про їх захист. Водночас суб'єкти владних повноважень мають також право звернутися до адміністративного суду, так само як і будь-яка інша особа, однак таке право обмежено законодавчо. Адже таке право суб'єкта владних повноважень звернутися до адміністративного суду може бути реалізовано виключно у випадках, визначених Конституцією та законами України (ч. 4 ст. 5 КАСУ). На нашу думку, це положення з одного боку звужує можливості для зловживання правом суб'єктами публічної влади, а з іншого – таке обмеження впливає і на межі можливостей таких суб'єктів, щодо захисту суспільних інтересів, або навіть реалізації прав людини.

Як зазначає А. Монаєнко, «[з]ловживання процесуальними правами є можливим, якщо внаслідок реалізації права створюється перешкода у вирішенні завдань адміністративного судочинства. Механізм зловживання процесуальними правами зводиться до того, що особа, яка прагне до досягнення певних правових наслідків, здійснює процесуальні дії (бездіяльність), зовні «схожі» на юридичні факти, з якими закон пов'язує настання певних наслідків. Незважаючи на те, що

такі дії мають повністю штучний характер, тобто не підкріплюються фактами об'єктивної дійсності, певні правові наслідки, які вигідні особі, все ж таки можуть існувати» (Монаєнко, 2019). Потрібно визнати, що зловживання процесуальними правами спостерігається не лише в адміністративному судочинстві, а є поширеним і в інших процесуальних галузях права, в тому числі в цивільному, господарському, кримінальному тощо.

Іноді в судовому процесі і справді важко розмежувати дії захисника чи представника в інтересах клієнта і зловживання процесуальними правами. Разом з тим, у судовій практиці склалася позиція щодо кваліфікації певних дій як зловживання правом. Так, Касаційний адміністративний суд у складі Верховного Суду у рішенні від 13.03.2019 у справі №814/218/14 висловив позицію, згідно з якою під зловживанням процесуальними правами слід розуміти форму умисних, несумлінних дій учасників процесу, що знаходить своє вираження, зокрема, у вчиненні дій, неспівмірних з наслідками, до яких вони можуть призвести; використанні наданих прав всупереч їхньому призначенню з метою обмеження можливості реалізації чи обмеження прав інших учасників провадження; перешкодженні діяльності суду з правильного та своєчасного розгляду і вирішення справ; необґрунтованому перевантаженні роботи суду. Колегія суддів у вказаному рішенні зауважила, що ознакою зловживання процесуальними правами є не просто конкретні дії, а дії, спрямовані на затягування розгляду справи, створення перешкод іншим учасникам процесу. У вказаній справі зловживанням процесуальними правами було визнано подання особою 22 апеляційних скарг на процесуальні ухвали Миколаївського окружного адміністративного суду, більшість з яких було повернуто апелянту або відмовлено у відкритті апеляційного провадження.

Відповідно до правової позиції, сформованої в постанові Верховного Суду від 14 березня 2019 року у справі № 9901/34/19 (ЄДРСРУ № 79805980), зловживання процесуальними правами визнається достатньою підставою для повернення позовної заяви. Так, Суд дослідив обставини справи і вказав, що частиною четвертою ст. 169 КАС не передбачено такої підстави для повернення позовної заяви як зловживання процесуальними правами. Водночас Суд зазначив, що за правилами частини третьої статті 45 КАС, якщо подання скарги, заяви, клопотання визнається зловживанням процесуальними правами, суд з урахуванням обставин справи має право залишити без розгляду або повернути скаргу, заяву, клопотання. Відповідно до час-

тини першої зазначеної вище статті учасники судового процесу та їхні представники повинні *добросовісно користуватися процесуальними правами, при цьому зловживання процесуальними правами не допускається*. Статтею 45 КАС передбачено, що суд з урахуванням конкретних обставин справи може визнати зловживанням процесуальними правами дії, що суперечать завданню адміністративного судочинства, зокрема: 1) подання скарги на судові рішення, яке не підлягає оскарженню, не є чинним або дія якого закінчилася (вичерпана), подання клопотання (заяви) для вирішення питання, яке вже вирішено судом, за відсутності інших підстав або нових обставин, заявлення завідомо безпідставного відводу або вчинення інших аналогічних дій, які спрямовані на безпідставне затягування чи перешкоджання розгляду справи чи виконання судового рішення; 2) подання декількох позовів до одного й того самого відповідача (відповідачів) з тим самим предметом та з тих самих підстав, або подання декількох позовів з аналогічним предметом і з аналогічних підстав, або вчинення інших дій, метою яких є маніпуляція автоматизованим розподілом справ між суддями; 3) подання завідомо безпідставного позову, позову за відсутності предмета спору або у спорі, який має очевидно штучний характер; 4) необґрунтоване або штучне об'єднання позовних вимог з метою зміни підсудності справи, або завідомо безпідставне залучення особи як відповідача (співвідповідача) з тією самою метою; 5) узгодження умов примирення, спрямованих на шкоду правам третіх осіб, умисне неповідомлення про осіб, які мають бути залучені до участі у справі.

Незважаючи на заперечення скаржника щодо того, що вказана судом першої інстанції підстава для висновку про зловживання позивачем його процесуальними правами не входить до наведеного частиною другою статті 45 КАС переліку, адже за змістом цієї статті такий перелік є вичерпним, Велика Палата Верховного Суду відхилила доводи скаржника.

Потрібно зазначити, що неприпустимість зловживання процесуальними правами є однією з основних засад (принципів) адміністративного судочинства (пункт 9 частини третьої статті 2 КАС). Крім того, учасники справи зобов'язані виявляти повагу до суду та до інших учасників судового процесу (пункт 1 частини п'ятої статті 44 КАС). На переконання Великої Палати Верховного Суду, нецензурна лексика, образливі та лайливі слова, символи, зокрема, для надання особистих характеристик учасникам справи, іншим

учасникам судового процесу, їх представникам і суду не можуть використовуватися ні у заявах по суті справи, заявах з процесуальних питань, інших процесуальних документах, ні у виступах учасників судового процесу та їх представників, тому що це свідчить про очевидну неповагу до честі, гідності цих осіб з боку осіб, які такі дії вчиняють. Ці дії суперечать основним засадами (принципами) адміністративного судочинства, а також його завданню. З огляду на це вчинення таких дій суд може визнати зловживанням процесуальними правами та застосувати, зокрема, наслідки, передбачені частиною третьою статті 45 КАС. Таким чином, Велика Палата Верховного Суду підтримала позицію Касаційного адміністративного суду в складі Верховного Суду, оскільки образливі висловлювання скажника на адресу суду, суд першої інстанції правильно розцінив як зловживання процесуальними правами.

Важливо також звернути увагу на практику Європейського суду з прав людини (далі – ЄСПЛ) щодо кваліфікації використання ненормативної лексики, образливих висловлювань чи висловів провокативного або погрозливого характеру. Як відомо, ЄСПЛ застосовуючи підпункт «а» пункту 3 статті 35 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод 1950 року, оголошує неприйнятною будь-яку індивідуальну заяву, подану згідно зі статтею 34, якщо він вважає, що ця заява є зловживанням правом на її подання. У зазначеному рішенні Великої Палати Верховного Суду від 14 березня 2019 року наведено посилання на практику ЄСПЛ, зокрема ухвали щодо прийнятності у справах «Ржегак проти Чеської Республіки» від 14 травня 2004 року, заява № 67208/01, «Дюрінже та Грандж проти Франції» від 4 лютого 2003 року, заяви № 61164/00 і № 18589/02, «Guntis Apinis проти Латвії» від 20 вересня 2011 року, заява № 46549/06.

Крім того, зловживання процесуальними правами, що призводить до невинуватеного затягування судового розгляду, суперечить положенням статті 6 Європейської конвенції з прав людини, якою гарантується право на справедливий суд. Однак право кожного на справедливий і публічний розгляд справи упродовж розумного строку незалежним і безстороннім судом, встановленим законом, який вирішить спір щодо його прав та обов'язків цивільного характеру або встановить обґрунтованість будь-якого висунутого проти нього кримінального обвинувачення (Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод). Зауважимо, що предмет правового регулювання статті 6 ЄКПЛ включає цивільні права та обов'язки,

а також відносини щодо захисту від кримінального обвинувачення. Тому відносини щодо розгляду публічно-правового спору в межах адміністративного судочинства за загальним правилом не входять в предмет правового регулювання ст. 6 (хоча залежно від тяжкості адміністративного стягнення правила цієї статті можуть застосовуватися і до адміністративних спорів). Проте зловживання правом у публічних правовідносинах суперечить принципу верховенства права, закріпленому ст. 8 Конституції України. Згідно з положеннями ст. 6 Кодексу адміністративного судочинства України суд, по-перше, при вирішенні справи керується принципом верховенства права, відповідно до якого, зокрема, людина, її права та свободи визнаються найвищими цінностями та визначають зміст і спрямованість діяльності держави; а по-друге, застосовує принцип верховенства права з урахуванням судової практики Європейського суду з прав людини. Як відомо, принцип верховенства права включає в себе кілька елементів (Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86 му пленарному засіданні, с. 177), зокрема принцип юридичної визначеності. Конституційний Суд України вважає, що принцип юридичної визначеності як один із елементів верховенства права не виключає визнання за органом публічної влади певних дискреційних повноважень у прийнятті рішень, однак у такому випадку має існувати механізм запобігання зловживанню ними (Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення“ Бюджетного кодексу України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018). Така позиція цілком збігається зі змістом верховенства права, викладеним у відповідній доповіді, схваленій Венеційською Комісією на 86-му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року) (Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86 му пленарному засіданні, с. 178).

Проте небезпека зловживання правом суб'єктами публічного права полягає також у тому, що органи державної влади не завжди дотримуються положень Конституції України, зокрема має місце прийняття неконституційних законів, фактичне делегування компетенції законодавчої влади виконавчій, порушення регламенту Верховної Ради України. Як влучно зазначає М. І. Козюбра, верховенство права у нашому реальному житті означає передусім

верховенство Конституції, оскільки Основний Закон України містить низку юридичних механізмів та інститутів, які за належної реалізації здатні забезпечити втілення в життя принципу верховенства права (Козюбра, 2013, с. 292–293).

Таким чином, можна зробити *висновок*, що зловживання правом у публічно-правових відносинах полягає у здійсненні права суб'єктами таких правовідносин всупереч змісту права та його соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права.

З позицій суб'єктів владних повноважень особливістю зловживання правом такими суб'єктами є порушення встановлених та передбачуваних законодавцем меж дискреційних повноважень, меж розсуду, що порушує принцип правової визначеності, а відтак становить загрозу верховенству права, чинить руйнівний вплив на правосвідомість та призводить до спотворення правореалізації. Найбільш поширеною формою зловживання правом у публічно-правових правовідносинах фізичними особами є зловживання процесуальними правами. Наведені вище приклади із практики Верховного Суду свідчать про широке тлумачення судами поняття зловживання правом, яке ґрунтується не лише на букві процесуального закону, а й відповідає духу права, з урахуванням практики ЄСПЛ та конституційно закріпленого принципу верховенства права в Україні.

Перспективи подальших досліджень за темою даної публікації можуть полягати у визначенні ознак та розробленні класифікації видів зловживання правом у сфері публічно-правових правовідносин, що матиме важливе теоретичне та практичне значення.

Література:

Бакаєв, Д. С. (2013). Зловживання правом як форма реалізації розсуду в праві. *Публічне право*, 2, 295–300.

Веніславський, Ф. В. (2009). Зловживання правом в публічно-правовій сфері як загроза стабільності конституційного ладу України. *Університетські наукові записки*, 3, 24–29.

Верховенство права. Доповідь, схвалена Венеційською Комісією на 86 му пленарному засіданні (Венеція, 25–26 березня 2011 року). *Право України* / trans. С. Головатий, 2011, 10.

Загальна теорія права / Ред. М. І. Козюбра (2015). Київ: Ваїте.

Зайцева, С. Г. (2003). «Злоупотребление правом» как правовая категория: вопросы теории и практики: автореф. дисс. ... канд. юрид. наук.: 12.00.01. Волгоград.

Козюбра, М. І. (2013). Верховенство права і Україна. *Загальнотеоретичне правознавство, верховенство права та Україна: збірник наукових статей до 75-річного ювілею доктора юридичних наук Козюбри Миколи Івановича*. Київ: Дух і літера, 271–328.

Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004.

Конституція України: 254к/96-ВР від 28 червня 1996 року. *Відомості Верховної Ради України*, 1996, 30, Ст. 141.

Малиновский, А. А. (2007). *Злоупотребление субъективным правом (Теоретико-правовое исследование)*. Москва: Юрлитинформ.

Мілетич, О. О. (2015). *Зловживання правом: теоретико-прикладний аспект: Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Київ: Національний педагогічний університет імені М. П. Драгоманова.

Монаєнко, А. (2019). Зловживання процесуальними правами в адміністративному судочинстві. *Юридична Газета*, 09.07.2019, № 28-29 (682-683).

Полянський, Т. Т. (2012). *Феномен зловживання правом (загальнотеоретичне дослідження)*. Львів: Галицький друкар.

Рішення Великої палати Конституційного Суду України у справі за конституційним поданням Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини щодо відповідності Конституції України (конституційності) окремих положень абзацу першого пункту 40 розділу VI „Прикінцеві та перехідні положення” Бюджетного кодексу України від 11 жовтня 2018 року № 7-р/2018. Офіційний сайт Верховної Ради України. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>.

Рогащ, О. Я. (2011). *Зловживання правом: теоретико-правове дослідження*. Ужгород: Ліра.

Хміль, М. М. (2005). *Принцип непринустимості зловживання правом (теоретико-правові аспекти): Автореф. дис... канд. юрид. наук: 12.00.01*. Харків: Національний університет внутрішніх справ.

References:

- Bakayev, D. S. (2013). Zlovzhy`vannya pravom yak forma realizaciyi rozsudu v pravi [Abuse of law as a form of exercise of discretion in law]. *Publichne pravo* [Public Law], 2, 295–300. [in Ukrainian].
- Konsty`tuciya Ukrayiny`: 254k/96-VR vid 28 chervnya 1996 roku [Constitution of Ukraine: 254k / 96-BP of June 28, 1996]. *Vidomosti Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [The Bulletin of the Verkhovna Rada of Ukraine], 1996, 30, St. 141. [in Ukrainian].
- Konvenciya pro zaxy`st prav lyudy`ny` i osnovopolozhny`x svobod [Convention for the Protection of Human Rights and Fundamental Freedoms]. *Oficiynyy`j sayt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004. [in Ukrainian].
- Kozyubra, M. I. (2013). Verhovenstvo prava i Ukrayina [Rule of law and Ukraine]. *Zagal`noteorety`chne pravoznavstvo, verhovenstvo prava ta Ukrayina: zbirny`k naukovy`x statej do 75-richnogo yuvileyu doktora yury`dy`chny`x nauk Kozyubry` My`koly` Ivanovy`cha* [General Theory of Law, Rule of Law and Ukraine: Collection of Scientific Articles to the 75th Anniversary of Mykola Ivanovich Kozyubra, Doctor of Law]. Kyiv: Dux i literatura, 271–328. [in Ukrainian].
- Malinovskiy, A. A. (2007). *Zloupotrebleniye subyektivnym pravom (Teoretiko-pravovoye issledovaniye)* [Abuse of subjective law (Theoretical and legal research)]. Moscow: Yurlitinform. [in Russian].
- Milety`ch, O. O. (2015). *Zlovzhy`vannya pravom: teorety`ko-pry`kladny`j aspekt: Avtooref. dy`s... kand. yury`d. nauk: 12.00.01* [Abuse of law: theoretical and applied aspect: Author's abstract. dissertation ... PhD in law thesis. Specialty: 12.00.01]. Kyiv: Nacional`ny`j pedagogichny`j universy`tet imeni M. P. Dragomanova. [in Ukrainian].
- Monayenko, A. (2019). Zlovzhy`vannya procesual`ny`my` pravamy` v administraty`vnomu sudochy`nstvi [Abuse of procedural rights in administrative proceedings]. *Yury`dy`chna Gazeta* [Law News paper], 09.07.2019, # 28-29 (682-683) . [in Ukrainian].
- Polyans`ky`j, T. T. (2012). *Fenomen zlovzhy`vannya pravom (zagal`noteorety`chne doslidzhennya)* [The phenomenon of abuse of law (theoretical study)]. Lviv: Galy`cz`ky`j drukar. [in Ukrainian].
- Rishennya Vely`koyi palaty` Konsty`tucijnogo Sudu Ukrayiny` u spravi za konsty`tucijny`m podannym Upovnovazhenogo Verxovnoyi Rady`

Ukrayiny` z prav lyudy`ny` shhodo vidpovidnosti Konstytuciyi Ukrayiny` (konstytucijnosti) okremy`x polozhen` abzachu pershogo punktu 40 rozdilu VI „Pry`kincevi ta perexidni polozhennya“ Byudzhetnogo kodeksu Ukrayiny` vid 11 zhovtnya 2018 roku # 7-r/2018 [Decision of the Grand Chamber of the Constitutional Court of Ukraine in the case on the constitutional submission of the Ombudsman of Ukraine regarding the conformity of the individual provisions of the first paragraph of paragraph 40 of Section VI “Final and transitional provisions” of the Budget Code of Ukraine of October 11, 2018 No. 7-p/2018]. *Oficijny`jsajt Verxovnoyi Rady` Ukrayiny`* [Official site of the Verkhovna Rada of Ukraine]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/v007p710-18>. [in Ukrainian].

Rogach, O. Ya. (2011). *Zlovzhy`vannya pravom: teorety`ko-pravove doslidzhennya* [Abuse of law: a theoretical and legal study]. Uzhgorod: Lira. [in Ukrainian].

Venislavskiy, F. V. (2009). *Zlovzhy`vannya pravom v publichno-pravovij sferi yak zagroza stabil`nosti konstytucijnogo ladu Ukrayiny`* [Abuse of law in the public-legal sphere as a threat to the stability of the constitutional order of Ukraine]. *Universytets`ki naukovy`zapy`sky`* [University Research Papers], 3, 24–29. [in Ukrainian].

Verhovenstvo prava. Dopovid`, sxvalena Venecijs`koyu Komisiyeyu na 86 mu plenarnomu zasidanni (Veneciya, 25–26 bereznia 2011 roku) [Rule of Law. Report approved by the Venice Commission at its 86th plenary meeting (Venice, 25-26 March 2011)]. *Pravo Ukrayiny` / trans. S. Golovaty`j* [Law of Ukraine / trans. by S. Holovaty], 2011, 10. [in Ukrainian].

Xmil`, M. M. (2005). *Pry`ncy`p nepry`pusty`mosti zlovzhy`vannya pravom (teorety`ko-pravovi aspekty`): Avtoref. dy`s... kand. yury`d. nauk: 12.00.01* [Principle of inadmissibility of abuse of law (theoretical and legal aspects): Author's abstract. dissertation ... Cand. lawyer. Sciences: 12.00.01]. Kharkiv: Nacional`ny`j universytet vnutrishnix sprav. [in Ukrainian].

Zagal`na teoriya prava / Red. M. I. Kozyubra (2015) [General Theory of Law / Ed. M. Kozyubra]. Kyiv: Vaite. [in Ukrainian].

Zaytseva, S. G. (2003). «*Zloupotrebleniye pravom*» kak pravovaya kategoriya: voprosy teorii i praktiki: avtoref. diss. ... kand. yurid. nauk.: 12.00.01 [“Abuse of law” as a legal category: questions of theory and practice: author. PhD in law thesis. Specialty: 12.00.01]. Volgograd. [in Russian].

Анотація

Буроменська Н. Л. Заборона зловживання правом у сфері публічно-правових відносин. – Стаття.

У статті розглядається питання зловживання правом у сфері публічно-правових відносин за участю суб'єктів владних повноважень та громадян. Поняття зловживання правом розглядається в загальнотеоретичному та публічно-правовому аспектах, наводяться позиції науковців, аналіз судової практики, законодавства щодо заборони зловживання правом у сфері публічно-правових відносин. Наведено альтернативні визначення зловживання правом, акцентується увага на порушенні меж розсуду, наданого суб'єктам владних повноважень законом. Поняття зловживання правом розглядається також у зв'язку з порушенням принципу правової визначеності як елемента верховенства права. Було встановлено що зловживання правом у публічно-правових відносинах полягає у здійсненні права суб'єктами таких правовідносин всупереч змісту права та його соціальному призначенню, внаслідок застосування якого, суб'єкт завдає або намагається завдати шкоду іншим учасникам суспільних відносин, діючи як в межах формально-правомірної поведінки, так і за її межами, всупереч принципу верховенства права. А існуюча практика Верховного Суду свідчить про широке тлумачення судами поняття зловживання правом, яке ґрунтується не лише на букві процесуального закону, а й відповідає духу права, з урахуванням практики ЄСПЛ та конституційно закріпленого принципу верховенства права в Україні. Наголошено що існує необхідність у визначенні ознак та розробленні класифікації видів зловживання правом у сфері публічно-правових правовідносин, що матиме важливе теоретичне та практичне значення.

Ключові слова: зловживання правом, зловживання повноваженнями, зловживання правами, суб'єкт владних повноважень, правова визначеність, верховенство права.